

ПІЗНЯК

Тетяна Іванівна
tetianapizniak@gmail.com

УДК 658:631.115.1

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ В
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ
СУМСЬКОГО РЕГІОНУ

ДЕНИСЕНКО

Ярослав Юрійович
tramptramp5@gmail.comк.е.н., доцент кафедри,
Сумський національний
аграрний університетINCREASING THE EFFICIENCY OF LAND
USE IN THE FARMERS OF THE SUMY
REGIONмагістр, Сумський національний
аграрний університет*PIZNIAK Tetiana Ivanivna – PhD in Economics, Associate Professor of department, Sumy State University**DENYSENKO Yaroslav Yuriiovich – master, Sumy State University*

У статті проаналізовано структуру сільськогосподарських угідь та ефективність їх використання у Сумській області. Окремий акцент зроблено на оцінці ефективності використання земельних ресурсів в фермерських господарствах Сумської області. Виявлено, що фермерські господарства відіграють незначну роль в економіці сільського господарства Сумського регіону, мають не досить високі показники ефективності використання земельних ресурсів. В основі причин низького рівня ефективності землекористування в фермерських господарствах лежать фактори як мікро-, так і макроекономічного характеру, і подолання зазначених проблем можливе лише за сприяння та підтримки держави.

* * *

В статье проанализирована структура сельскохозяйственных угодий и эффективность их использования в Сумской области. Отдельный акцент сделан на оценке эффективности использования земельных ресурсов в фермерских хозяйствах Сумской области. Выявлено, что фермерские хозяйства играют незначительную роль в экономике сельского хозяйства Сумского региона, имеют недостаточно высокие показатели эффективности использования земельных ресурсов. В основе причин низкого уровня эффективности землепользования в фермерских хозяйствах лежат факторы как микро-, так и макроэкономического характера, и преодоления указанных проблем возможно только при содействии и поддержке государства.

* * *

Introduction. At present it is important to assess the role of each region in the formation of effective and rational land use to improve agricultural land use in Ukraine. One of the leading agricultural regions of Ukraine is Sumy region its agricultural lands occupying a significant part of the country. The problem is that a large part of the Sumy region suitable for the agricultural land use is plowed, which leads to a high level of the soil exhaustion.

Purpose. The purpose of the article is to estimate the use of agricultural land in Sumy region, development and substantiation of possible directions for improving efficiency of land use region.

Results. The efficiency of industrial activity depends on the total area of used land and its fertility. As already mentioned, Sumy region is one of the leading agrarian regions of Ukraine, its agricultural lands occupy a significant territory of the country. Therefore, the analysis of the efficiency of land use is the primary task for the development of agriculture in the region. Today, farms do not have a significant place in the development of the agrarian sector in Sumy region as the lands in their possession are not used effectively. The necessary condition for improving the management of land resources in the current circumstances is the right choice of economic forms at the local level, which will ensure the rational use of land, solution of environmental problems, inflow of funds to the local budget and, importantly, the creation of jobs. To increase the responsibility of landowners and land users for violating the requirements of land use, it is necessary to improve the mechanism of state control over the use and protection of land. A number of measures are proposed for solving existing problems in the use of land in agricultural sector of Sumy region.

Conclusion. Thus, the article evaluated the state of agricultural land use of Sumy region, namely: the structure of agricultural land farms of the region is analyzed; It was discovered that farms play a small role in the economy of agriculture of Sumy region, they have not sufficiently high ratios of the land resources use. The basis of the reasons for the low efficiency of land use in farms are factors of both micro- and macro-economic character, and overcoming these problems is possible only with the assistance and support of the state.

Ключові слова: ефективність землекористування, сільськогосподарські угіддя, структура угідь, рілля, сільськогосподарські культури

Ключевые слова: эффективность землепользования, сельскохозяйственные угодья, структура угодий, пашни, сельскохозяйственные культуры

Keywords: land use efficiency, agricultural land, structure of land, arable land, crops

ВСТУП

Земля завжди була, є і буде найціннішим багатством України. Нині для покращення сільськогосподарського землекористування України важливо оцінити роль кожного регіону у формуванні ефективного та раціонального землекористування. Одним із провідних сільсько-

господарських регіонів України є Сумська область, сільськогосподарські угіддя якої займають значну частину території країни. Проблема полягає в тому, що для сільськогосподарського землекористування Сумської області властива велика розораність угідь, що призводить до високого рівня виснаженості землі. Тобто сільськогосподарські підприємства Сумської області

за своєю організацією належать до екстенсивних форм ведення виробництва. Крім того, найбільш поширеними в регіоні є господарства з великими площами сільськогосподарських земель, які орієнтовані на прибутки. Водночас фермерські господарства є більш ефективними (орієнтовані на врожайність), собівартість сільськогосподарської продукції в них значно більша, ніж собівартість продукції агрохолдингів. Саме фермерські господарства та приватні сільськогосподарські підприємства Сумської області можуть підвищити рівень раціонального використання земель і мають потенціал збільшення обсягу виробництва за допомогою інтенсивного типу розвитку сільськогосподарського землекористування, що й визначає актуальність дослідження за цим напрямом економічної науки.

МЕТОЮ статті є оцінка використання сільськогосподарських земель Сумської області, розробка та обґрунтування можливих напрямів підвищення ефективності землекористування регіону.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною базою наукового дослідження є системний підхід до вивчення ефективності сільськогосподарського землекористування. Для вирішення визначених завдань у процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення висновків та аналізу результатів дослідження); економіко-статистичний (для аналізу сучасного стану використання земель у сільському господарстві Сумської області); аналіз і синтез (для аналізу впливу окремих факторів на ефективність сільськогосподарського землекористування).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання ефективності управління земельними ресурсами та землекористування на сучасному етапі в Україні досліджували такі науковці: А.Г. Мартин, О.М. Чумаченко, С.О. Осипчук [Ошибка! Источник ссылки не найден.], В.Є. Данкевич, Є.М. Данкевич, О.В. Чайкін [Ошибка! Источник ссылки не найден.], В.С. Півторак [Ошибка! Источник ссылки не найден.], А.М. Третьак, І.Г. Колганова [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Значний внесок у розвиток питання ефективності використання сільськогосподарських земель і вирішення проблем земельного законодавства зробили такі вчені: Д.С. Добряк [Ошибка! Источник ссылки не найден.], А.А. Сохнич, А.Ю. Якимчук, Л.М. Казаченко [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Р.М. Ступень, М.Г. Ступень, О.І. Ступень [Ошибка! Источник ссылки не найден.] та інші. Їхня основна увага зосереджена на дослідженні теоретичних і методичних засад розвитку ефективного сільськогосподарського землекористування, формуванні раціонального землеустрою та виділенні екологічної складової частини в системі сільськогосподарського землекористування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Земля – є основним елементом виробництва, без якого неможливе виробництво продукції рослинництва та тваринництва, а отже вона є основою багатства сус-

пільства. Від загальної площі земельних угідь, які використовує господарство та її родючості, залежить ефективність виробничої діяльності. Як уже зазначалося, Сумська область є одним із провідних аграрних регіонів України, її сільськогосподарські угіддя займають значну територію країни. Тому аналіз ефективності використання земель є першочерговим завданням для розвитку сільського господарства регіону. Станом на 01.01.2019 р. фермерський сектор Сумського регіону представлений 652-ма господарствами. На основі даних Головного управління статистики у Сумській області систематизуємо основні показники фермерських господарств (табл. 1).

За даними табл. 1, бачимо, що за останні три роки кількість фермерських господарств збільшилась на 2,03 % або на 13 од., відповідно площа сільськогосподарських угідь у користуванні, питома вага сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі сільгоспугідь області та валова продукція сільського господарства також мають тенденцію до підвищення. Така динаміка говорить про те, що фермерські господарства у Сумському регіоні розвиваються, нарощують обсяги виробництва, виробляють товарну сільськогосподарську продукцію, займаються її подальшою переробкою та реалізацією.

За період земельних трансформацій в Україні держава втратила монополієне право на землю. Якщо на початку 1990 р. весь земельний фонд України перебував у державній власності, то на початок 2019 р. частка державної власності складала 48,2 %, приватної – 51,9 % і колективної (згідно з державними актами) – 0,1 %.

Ознайомимось зі складом та структурою земельного фонду фермерських господарств у 2016-2018 рр. (рис. 1).

З наведеного рисунку бачимо, що структура сільськогосподарських угідь фермерських господарств Сумської області за останні три роки лишається майже незмінною – найбільша частка сільськогосподарських угідь (понад 95 %) використовується фермерами як рілля – сільськогосподарські угіддя, які систематично оброблюються і використовуються під посів сільськогосподарських культур.

Наступним кроком визначимо місце фермерських господарств в економіці сільського господарства Сумської області (табл. 2).

Аналізуючи дані табл. 2, очевидним є збільшення питомої ваги фермерських господарств у виробництві основних видів продукції рослинництва, а особливо у вирощуванні зернових та зернобобових, друге місце посідає соняшник і третє – цукрові буряки. Стосовно продукції тваринництва, то питома вага фермерського сектора у виробництві молока скоротилася на 0,1%, а от у виробництві яєць спостерігається незначне підвищення на 0,1%.

Отже, сьогодні фермерські господарства займають не значне місце в розвитку аграрного сектору Сумського регіону, а надані їм у володіння і користування землі не використовуються з належним ефектом. Підсумовуючи розробки науковців, можна виділити такі головні показники, що використовуються у дослідженні ефективності використання земельних ресурсів: виробництво валової продукції, валового і чистого до-

ходу на одиницю земельної площі, урожайність окремих сільськогосподарських культур, грошова виручка та чистий прибуток на одиницю земельної площі, рівень рентабельності.

Простежимо динаміку ефективності використання земельних ресурсів фермерськими господарствами Сумського регіону у 2016-2018 роках (табл. 3).

Таблиця 1

Основні показники фермерських господарств [5]

Показники	Роки		
	2016	2017	2018
Кількість фермерських господарств, одиниць	639	649	652
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні:			
– усього, тис. га	120,2	124,9	126,29
– у розрахунку на одне господарство сільгоспугідь, га	188,11	192,45	193,7
Питома вага сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі сільгоспугідь області, %	13,59	13,92	13,98
Валова продукція сільського господарства, всього, млн. грн.:			
– рослинництва	718,0	789,4	967,4
– тваринництва	659,2	728,0	898,0
	58,8	61,4	69,4
Питома вага фермерських господарств у виробництві валової продукції сільського господарства, всього, %	4,8	4,9	5,2
у т. ч. продукція			
– рослинництва	4,1	4,3	4,7
– тваринництва	0,8	0,7	0,5

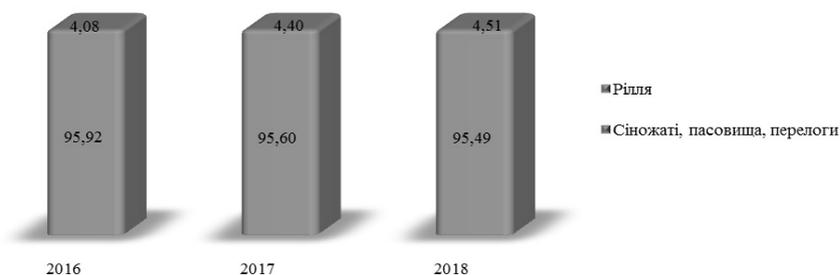

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь фермерських господарств Сумської області у 2016-2018 рр. (%) [5]

Таблиця 2

Місце фермерських господарств в економіці сільського господарства Сумської області (питома вага у відсотках) [Ошибка! Источник ссылки не найден.]

Показники	Роки			Зміна (+,-) 2018 до 2016
	2016	2017	2018	
У виробництві основних сільськогосподарських культур:				
- зернові та зернобобові	7,3	9,4	9,6	2,3
- цукрові буряки	5,2	6,7	6,3	1,1
- соняшник	8,2	9,0	9,7	1,5
- картопля	12,7	12,3	12,8	0,1
У виробництві основних видів продукції тваринництва:				
- м'ясо (у забійній вазі)	0,8	0,7	0,8	0,0
- молоко	1,1	1,4	1,0	-0,1
- яйця	0,8	0,9	0,9	0,1

Таблиця 3

Ефективність використання земельних ресурсів в фермерських господарствах Сумської області у 2016-2018 рр. [5]

Показники	Роки			
	2016	2017	2018	Зміна (+,-) 2018 до 2016
Урожайність основних сільськогосподарських культур у фермерських господарства, ц/га:				
- зернових	52,5	58,8	59,3	6,8
- цукрових буряків	572,8	553,0	561,7	-11,1
- соняшнику	26,4	26,2	27,9	1,5
- картоплі	230,3	305,3	283,0	52,7
- сої	33,2	29,4	32,4	-0,8
Валовий збір, тис. тонн				
- зернових	357,8	378,4	484,8	127,0
- цукрових буряків	6,55	2,5	2,7	-3,85
- соняшнику	47,21	60,0	78,4	31,19
- картоплі	0,83	0,6	0,1	-0,73

Валова продукція сільського господарства, всього, млн. грн.:	718,0	789,4	967,4	249,4
- рослинництва	659,2	728,0	898,0	238,8
- тваринництва	58,8	61,4	69,4	10,6

За даними табл. 3 бачимо, що за останні три роки відбулося значне зростання валової продукції сільського господарства в основному за рахунок продукції рослинництва, яка за досліджуваній період збільшилася на 36,23 %, показник валової продукції тваринництва – на 18,3%. Відносно урожайності основних сільськогосподарських культур, то у 2018 р. спостерігається зниження урожайності цукрових буряків та сої, а от урожайність зернових, соняшника та картоплі за досліджуваній період підвищилася.

На ефективність використання земельних ресурсів істотно впливають зовнішні фактори. Насамперед, вони визначаються сукупністю ґрунтово-кліматичних умов, які включають клімат, рельєф, типи та різновиди ґрунтів. Крім того, ефективність використання земель в аграрному виробництві, безсумнівно, залежить від основних напрямів державної політики у сфері регулювання земельних відносин. Тому останнє може розглядатися як один зі шляхів зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, реалізованих на основі застосування різних механізмів, що включають правовий та економічний базис.

Необхідною умовою вдосконалення управління земельними ресурсами в сучасних умовах є правильний вибір форм господарювання на місцевому рівні, у процесі чого буде забезпечено раціональне використання земель, розв'язання екологічних проблем, надходження коштів до місцевого бюджету і, що важливо, – створення робочих місць для селян.

Щоб підвищити відповідальність землевласників та землекористувачів за порушення вимог раціонального використання земель, необхідно удосконалити механізм здійснення державного контролю за використанням та охороною земель. Для цього потрібно забезпечити узгодженість вжиття контролюючих заходів та усунути розбіжність функцій контролюючих органів. Разом з тим необхідно забезпечити ефективний контроль з боку держави за раціональним використанням та охороною земель. Зобов'язати землевласників та землекористувачів в обов'язковому порядку виготовляти проекти землеустрою та агротехнічні паспорти полів, заохочуючи до проведення цих заходів частковою компенсацією понесених витрат.

Інакше кажучи, має бути прийнята державна політика збереження існуючих агроформувань та фермерських господарств, створення сприятливих умов для розвитку сімейних ферм, які мають стати осередком зайнятості сільського населення та розвитку сільських територій. Земельні відносини в Україні повинні спрямовуватись на збереження українського села та розвиток сільських територій, гарантування прав власності на землю та екологізацію землекористування [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 110].

Зазвичай фермерські господарства орієнтовані на продуктивність, а агрохолдинги – на прибуток. Саме в оптимізації витрат масштаб великих підприємств починає відігравати ключову роль, що за чистих ринкових умов призводить до монополізації, на прикладі,

не тільки усієї України, але й Сумської області зокрема [19]. У країнах ЄС вважається, що фермерські господарства більш ефективні, тому метою уряду повинен стати розвиток усієї економіки, а не успішність окремих підприємств.

Для вирішення наявних проблем у використанні земель у сільському господарстві Сумської області запропоновано такі заходи:

1. Підвищення ефективності сільського господарства можливе за рахунок інтенсивного використання високородючих ґрунтів і зниження вкладень у малопродуктивні землі, це підтверджує світовий досвід.

2. Урегулювання державними органами влади розмірів сільськогосподарських угідь підприємств шляхом установа обмежень використання земельних масивів. Це спонукатиме до розвитку фермерських господарств, які визнані більш ефективними майже всією Європою.

3. З аналізу високої собівартості фермерських господарств з розрахунку на 1 га видно, що фермерська модель потребує набагато більше підтримки від держави, ніж модель агрохолдингів. Тому для підтримки дрібних за розміром землекористування сільськогосподарських підприємств пропонується стимулювання залучення інвестицій у логістичну інфраструктуру; залучення довготривалих інвестицій у сільськогосподарську інфраструктуру; надання прямих субсидій у сільське господарство; стимулювання експорту сільськогосподарської продукції до інших країн.

ВИСНОВКИ

Таким чином, оцінено стан сільськогосподарського землекористування Сумської області, а саме: проаналізовано структуру сільськогосподарських угідь фермерських господарств регіону; виявлено, що фермерські господарства відіграють незначну роль в економіці сільського господарства Сумської області, мають не досить високі показники ефективності використання земельних ресурсів. В основі причин низького рівня ефективності землекористування в фермерських господарствах лежать фактори як мікро-, так і макроекономічного характеру, і подолання зазначених проблем можливе лише за сприяння та підтримки держави.

Список використаних джерел

1. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin O. Ecologically certified agricultural production management system development. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific EJournal*. 2016. Vol. 2. № 4. pp. 5–16. URL: <http://arejournal.com>.
2. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin O. Ukraine agricultural land market formation preconditions. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. 2017. Vol. 65. № 1. pp. 259–271. URL: <https://doi.org/10.11118/actaun201765010259>.
3. Stupen R., Stupen M., Stupen O. Prospects of the land – rental relations development in agriculture of Ukraine. *Published in Scientific Papers. Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development*. 2018. Vol. 18. Issue 3. pp. 441–448.
4. Богіра М.С. Шляхи збереження українського села в

умовах «холдинізації» сільськогосподарського виробництва. Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. Львів, 2017. № 24 (2). С. 109–114.

5. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Добряк Д.С. Науково-методичні погляди до інтенсифікації використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Вісник Харківського національного аграрного університету. Економічні науки. Харків, 2016. № 1. С. 64–69.

7. Мартин А.Г., Осипчук С.О., Чумаченко О.М. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія. Київ: Компринт, 2015. 328 с.

8. Півторак В.С. Перспективи розвитку фермерства як провідної форми малого підприємництва в Україні. Ефективна економіка. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2794>.

9. Сохнич А.Я., Якимчук А.Ю., Казаченко Л.М. Управління земельними ресурсами: оцінювання кредитоспроможності інноваційних проектів. Вісник економічної науки України. 2019. № 1(36). С. 128–132.

10. Третяк А.М., Колганова І.Г. Розвиток видів та форм землеустрою в Україні, як інструментів удосконалення планування землекористування. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2016. № 1–2. С. 26–31. URL: <https://doi.org/10.31548/zemleustriy2016.01.026>.

References

1. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin O. Ecologically certified agricultural production management system development. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific EJournal*. 2016. Vol. 2. № 4. pp. 5-16. URL: <http://arejournal.com>.

2. Dankevych Y., Dankevych V., Chaikin O. Ukraine agricultural land market formation preconditions. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae*

Brunensis. 2017. Vol. 65. № 1. pp. 259–271. URL: <https://doi.org/10.11118/actaun201765010259>.

3. Stupen R., Stupen M., Stupen O. Prospects of the land – rental relations development in agriculture of Ukraine. *Published in Scientific Papers. Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development*. 2018. Vol. 18. Issue 3. pp. 441-448.

4. Bohira M.S. Ways of preservation of the Ukrainian village in the conditions of "holdiness" agricultural production. *Bulletin of Lviv national agrarian University: Economics of agriculture*. Lviv, 2017. № 24(2). pp. 109-114. (in Ukrainian)

5. State statistics service of Ukraine. Official site. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (in Ukrainian)

6. Dobriak D.S. Scientific and methodological views on the intensification of the use of land resources of agricultural enterprises. *Bulletin of Kharkiv national agrarian University. Economic sciences*. Kharkiv, 2016. № 1. pp. 64-69. (in Ukrainian)

7. Martyn A.H., Osypchuk S.A., Chumachenko O.M. *Natural and agricultural zoning of Ukraine: monograph*. Kyiv: Komprint, 2015. 328 p. (in Ukrainian)

8. Pivtorak V.S. Prospects of development of farming as a leading form of small business in Ukraine. *Efficient economy*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2794>. (in Ukrainian)

9. Sohnych A.Ya., Yakymchuk A.Yu., Kazachenko L.M. Land management: assessment of creditworthiness of innovative projects. *Bulletin of economic science of Ukraine*. 2019. № 1(36). pp. 128-132. (in Ukrainian)

10. Tretiak M.A., Kolhanova, I.H., Development of types and forms of land management in Ukraine, as tools to improve land-use planning. *Land management, cadastre and land monitoring*. 2016. № 1-2. pp. 26-31. URL: <https://doi.org/10.31548/zemleustriy2016.01.026>. (in Ukrainian)